

Греченко В.А.,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6 (права та масових комунікацій)
Харківського університету внутрішніх справ)

Єдність в ім'я майбутнього

Ідея Соборності, єдності завжди були стратегічною, генеральною ідеєю для українського народу ще з часів його етногенезу. Так склалася історія, що цю єдність доводилося відстоювати протягом більш як тисячолітнього періоду. Ця ідея, її втілення, починаючи фактично від доби феодального роздроблення Київської Русі стала найважливішою у політичній свідомості українців, оскільки була пов'язана зі збереження нашої державності та національної ідентичності. Відомі зверхники Русі-України, починаючи з князів Галицько-Волинської держави (Данило Галицький), а далі Богдан Хмельницький, Іван Мазепа в різні часи й за різних історичних обставин прагнули втілити в життя ідею Соборності України, перетворити її з ідеї та мрії на реальність. Ліквідація Запорозької Січі та Гетьманщини не згасила цей вогонь прагнення до єдності та Соборності.

Переламним у цьому відношенні став 1917 рік, коли було повалено царизм і українці, незважаючи на спротив російських політичних кіл, поряд з іншими народами, почали відроджувати власну державність. Ідучи від ідеї автономії до ідеї незалежності, від I до III Універсалів, Українська Центральна Рада витворила на теренах Наддніпрянщини Українську Народну Республіку, яка вже наступного (1918-го) року IV Універсалом Центральної Ради і на мирних переговорах в Бресті з країнами Четвертного блоку чітко заявила про соборницьку перспективу своєї державної політики. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, що прийшла на зміну УНР, у кінці квітня 1918 р., оголосила соборність історично-етнографічних земель офіційним курсом своєї політики державствотворення. Концепція Гетьмана П.Скоропадського щодо Соборності України мала на меті мету об'єднання в єдиній Українській Державі Бессарабії, Придністров'я, Берестейщини, Гомельщини, Стародубщини, Курщини, Білгородщини, Рильщини, Донщини, Кубані, Криму, Холмщини, Карпатської України, Буковини, Підляшшя, Східної Галичини.

Зростав та набирав сили національно-визвольний рух і на західноукраїнських землях. Революція 1918 р. в Австро-Угорщині утворила шанс для українців Наддністров'я на здобуття права власного самовизначення, який посилював факт творення державності на Наддніпрянсь-

кій Україні. Це створило перші передумови для об'єднання української нації в єдиній Українській Соборній Незалежній Державі.

6 жовтня 1918 р. відбулося урочисте відкриття Державного Українського університету в Києві, де з короткою, але вражаючою промовою перед присутніми виступив представник західноукраїнських земель, член австрійського парламенту доктор Л.Цегельський, який зокрема виголосив: «Переповнене моє серце почуттям радості і тріумфу! Сьогодні положено найкращий камінець під будучину українського народу. Українська нація прилучилася до європейської культури, і це прилучення є найкращою запорукою, що Україна не загине. Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете й нас, галичан, до себе...» Це було перше публічне проголошення необхідності Злуки, її скорішої реалізації..

18 жовтня 1918 р. у Львові сформувалася Українська Національна Рада (УНРада) на чолі з Євгеном Петрушевичем, яка стала керівною силою національно-визвольного руху на західноукраїнських землях. Наступного дня (19 жовтня) вона проголосила, що Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття, які «творять цілісну українську територію, уконституїуюються... як Українська держава.

1 листопада 1918 року у Львові перемогло збройне повстання, внаслідок якого заступник урядового намісника Галичини та делегація УНРади підписали акт про передачу останній всієї повноти влади. 3 листопада 1918 р. на 10-тисячній українській маніфестації в Чернівцях УНРаді було передано всю повноту влади на Буковині . Це означало об'єднання галицьких українців, усіх їхніх партій, в одну українську державницьку громаду, що мало істотне значення для українського державотворення. Українці Галичини одразу ж заявили про намір творити національну державність і інкорпоруватися у єдину соборну структуру з Гетьманатом, який існував тоді на Наддніпрянській Україні. Уже перші листівки учасників листопадової революції артикулювали проголошення на західних землях «Української Держави», оскільки саме таку офіційну назву мала гетьманська держава по обидва береги Дніпра зі столицею в Києві. Проте різкі зміни зовнішніх військово-політичних обставин і внутрішньої соціально-політичної ситуації суттєво змінили шлях інтегруючих трендів і прагнень усіх головних дійових осіб тогочасного українського політичного бомонду.

5 листопада УНРада вислала у Київ двох представників (Й.Назарука і М.Шухевича) щоб встановити контакт з гетьманським урядом і визначитися щодо якнайшвидшого об'єднання західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною.

6 листопада 1918 р. Й.Назарук та М.Шухевич були прийняті Гетьманом П.Скоропадським. Делегати просили в голови Української Держави допомоги у протистоянні полякам. Уряд Гетьмана, згідно бюджетного зведення, виділив з державної скарбниці графою надзвичай-

них видатків в допомогу Західній Українській Республіці 6 млн. крб., кілька вагонів одягу, взуття, зброї, цукру, 10 млн. австрійських крон. Крім того, нелегально в розпорядження Української Галицької армії (УГА) було надано летунську сотню, а також перейти кордон на допомогу ЗУНР було запропоновано й корпусу Січових Стрільців. Проте останні відмовилися стати в обороні своїх земляків, оскільки вже були втягнуті у підготовку протигетьманського заклоту. Не сприяла об'єднанню й кардинальна зміна зовнішньополітичної ситуації навколо України взагалі і Гетьманату зокрема, а також різке загострення соціально-політичної боротьби всередині країни, тому офіційний Київ за таких умов не міг дозволити собі легально і негайно прийняти Західну Україну в єдину державу.

Аналіз зовнішньополітичної ситуації показував провідникам ЗУНР, що здійснювати подальший процес розбудови нової держави та захист її від посягань з боку Польщі своїми силами було нереально. Тому 10 листопада 1918 р., під час прийняття Державним секретаріатом урочистої присяги на вірність українському народові та державі, УН Рада чітко сформулювала йому генеральну лінію національно-державного будівництва – «поробити потрібні заходи до з'єднання всіх українських земель в єдину державу». Це гасло відбивало віковичне прагнення усього західноукраїнського загалу.

13 листопада 1918 р. була нова держава – Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), а 14 листопада – майже одночасно – Директорія УНР. Майже зразу становище ЗУНР стало стало критичним. Під тиском переважаючих сил поляків УНРада (законодавчий орган) і Державний Секретаріат (уряд) ЗУНР змушені були переїхали зі Львова до Тернополя, а потім – до Станіслава. Незважаючи на складне становище обох нових національних державних утворень, їхнє керівництво продовжувало справу об'єднання України. Більшу активність у цій історичній справі виявляли політики Західної України. Слід було виробити правові засади об'єднання. З цією метою Державний Секретаріат ЗУНР розробив проект попереднього договору і направив до Директорії, яка перебувала в той час у Фастові, делегацію (Д.Левицького і Л.Цегельського).

Після того, як Директорії вдалося взяти владу в більшості регіонів Східної України, відбулися перемовини з її керівництвом. Вони виявилися достатньо успішними. 1 грудня 1918 р. повноважні представники Державного секретаріату ЗУНР – Л. Цегельський, Д. Левицький і члени Директорії УНР – В. Винниченко, С. Петлюра, О. Андріївський, Ф. Швець підписали у Фастові Передвступний договір про майбутнє об'єднання двох республік. Перша стаття цього документа містила заяву ЗУНР про «непохитний намір злитися в найкоротший час в одну велику державу з Українською Народною Республікою». Наступні статті розкривали засади цієї злуки. Західноукраїнські землі «з огляду на витворені

історичними обставинами, окремими правовими інституціями та культурними й соціальними різницями окремішності життя на своїй території» отримували територіальну автономію у складі майбутньої неподільної України.

14 грудня 1918 р. гетьман П.Скоропадський зрікся влади, а вже 19 грудня 1918 р. до Києва урочисто в'їхала Директорія. На історичній арені знов була відновлена Українська Народна Республіка. По той же бік Збруча, 3 січня 1919 р. на сесії УНРади у Станіславі було прийнято Ухвалу *«Про злуку Західноукраїнської Народньої Республіки з Українською Народньою Республікою»* в «одну, одноцілну, суверенну Народню Республіку», тобто ратифіковано Фастівську угоду від 1 грудня 1918 р. Про цей факт державний секретар ЗУНР Д.Вітовський негайно повідомив керівництво УНР: «До Головного Отамана Українського Республіканського війська С.Петлюри. Київ. Із Станіславова. 3/1. Українська Національна Рада Західно-Української Народньої Республіки на засіданні дня 3-го січня одноголосно ухвалила й торжественно проголосила прилучення своєї території до Української Народньої Республіки в одну одноцілну Українську Народню Республіку. Хай злука, спяна спільною пролітою кров'ю обох бувших Республік, довершить мрію і щастя робочого українського народу». На тому ж таки засіданні УНРади було також обрано делегацію у кількості 65 осіб на чолі з Л.Бачинським. Делегація, складена з представників Галичини, Буковини і Закарпаття, прибула до Києва 16 січня і взяла участь у спільних засіданнях Директорії і Ради Народніх Міністрів УНР.

11 січня 1919 р. газети опублікували офіційне звернення голів усіх гілок влади ЗУНР до Директорії УНР з повідомленням про ратифікацію Західною Україною фастівських домовленостей:

22 січня 1919 р. о 12 годині у Києві на Софіївському майдані у святковій обстановці (день був оголошений неробочим) відбулася урочиста церемонія Злуки. У присутності 40 тисяч людей Л.Цегельський зачитав Ухвалу УНРади від 3 січня, а священник П.Корсунський оголосив Універсал Директорії: «Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Ужгородська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирили кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Віднині український народ, увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єднати всі змагання своїх синів для утворення нероздільної української держави на добро і щастя робочого люду». Історична справедливість перемогла. Більшість українських земель (крім Буковини і Закарпаття) возз'єдналися у єдиній державі.

Саме того зимового дня в золотоверхому Києві під перегук дзвонів Святої Софії було ухвалено рішення про об'єднання двох, розділених історичною прірвою, гілок українського народу. В Універсалі Директорії УНР наголошувалося: «Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка».

Так, спираючись на заповітні мрії і широке волевиявлення обох частин українства, враховуючи об'єктивні історичні, політичні, духовні, правові аспекти цього тривалого й болісного процесу, постала єдина соборна Українська держава.

Оцінюючи тоді цю важливу подію, відомий український політичний діяч і публіцист Сергій Єфремов писав: «Того дня оформлено і затверджено акт поєднання двох досі порізнених частин України. Розпахане, од віків переполовинене тіло національне зробило останній акт, щоб зростись не тільки духом, бо це давно вже зроблено, а й у політичних формах».

23 січня 1919 р. Акт злуки був одностайно ратифікований сесією Трудового конгресу, що відкрився у Києві. Президент ЗУНР Є. Петрушевич став членом Директорії УНР. Відповідно до «Закону про форму влади в Україні», затвердженого Конгресом, ЗУНР було перейменовано у Західну Область Української Народної Республіки (ЗО УНР). Золотий лев на блакитному тлі як герб ЗУНР поступився тризубові. Було погоджено військове командування на фронтах, введено спільну валюту, створене окреме міністерство для справ ЗО УНР, а також обрано спільну делегацію на Паризьку мирну конференцію. До того часу ЗО УНР зберігала свою автономію, залишалася зі своїми окремими законодавчими, адміністративно-виконавчими органами влади. Тому в історичній літературі вживається назва ЗУНР і лише зрідка – ЗО УНР.

Об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого демократичного, не експансіоністського збирання територій в єдиній суверенній державі. Етнонаціональна консолідація базувалася на таких засадничих принципах, як історичне самоусвідомлення спільності, ідеали свободи і незалежності, добровільне волевиявлення, опора на власні політичні і матеріальні ресурси. Разом з ухваленням Універсалу про злуку УНР і ЗУНР Трудовий конгрес задекларував, що об'єднана УНР «не має й думки забрати під свою владу чужі землі».

Навесні, 30 березня 1919 р. відбулася нотифікація об'єднання офіційною делегацією Соборною УНР послам усіх держав, що були акредитовані у Відні. Однак об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через ряд обставин не було тоді доведено до логічного завершення. Юридичний і правосильний акт злуки по факту dokonано не означав проте реального злиття двох суб'єктів угоди в єдину державну структуру. Не стала Соборна УНР після злуки ані унітарним державним утво-

ренням, ані федеративним. ЗУНР зберегла за собою власні органи законодавчої та виконавчої влади з чітко окресленими обсягом і напрямів їхніх повноважень. Влада Директорії й надалі обмежувалася територією на схід від річки Збруч. Кожне з державних утворень продовжувало розпоряджатися власними військами, дії яких, щоправда певним чином співкоординувалися обома командуваннями і урядами. Крім того, де-юре остаточне рішення про зазначене державне злиття мали прийняти загальноукраїнські Установчі Збори. Отже, ці дві національні українські формації складали, швидше, конфедеративне державне об'єднання, що було обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними тогочасними причинами. Головна з них – скрутне військово-політичне становище, в якому незабаром опинилися Директорія УНР та її уряд, які змушені були під натиском більшовицьких військ залишити майже всю територію України

Тому злука ЗУНР і УНР мала скоріше декларативний, символічний ніж державо–правовий характер і до справжнього об'єднання справа не дійшла, оскільки і ЗУНР і УНР втрачали у цей час позицію за позицією, територію за територією. Сторони, що об'єднувалися, не мали достатньої кількості державотворчих сил, щоб вистояти в складних тогочасних умовах.

До того ж надто полярним виявилось політико–ментальне середовище в цих регіонах. Відносини між урядами УНР і ЗУНР ускладнювала й міжпартійна боротьба. Якщо до складу Ради народних комісарів УНР переважно входили представники соціалістичних партій, то в уряді ЗУНР більшість мали члени ліберально–поміркованої національно-демократичної партії. Не сприяли об'єднанню і чвари лідерів обох державних утворень. Так, після оголошення Є. Петрушевича диктатором ЗУНР, Директорія, не визнавши законність цього акта, вивела його зі свого складу.

Серйозні розбіжності були викликані й різними зовнішньо–політичними пріоритетами. Як зраду сприйняли галичани переговори С. Петлюри з Польщею. Наприкінці 1919 р. президент ЗУНР Є. Петрушевич Акт злуки денонсував. Мрію не вдалося втілити в життя, але вона залишилася. Як мета, як урок, як спадок. І сьогодні, ідея єдності не тільки не втратила своєї актуальності, але набула ще більшої гостроти.